

ЮНЕСКОНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ВАКОЛАТХОНАСИ

Анора Содиқова, Наргис Қосимова

АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ТЎПЛАМИ

Журналистларнинг хавфсизлиги ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш
органлари билан ҳамкорлиги масалалари

Baktria press
Тошкент - 2019

УЎК 070(094.5)

КБК 76.01

С 75

Такризчилар:

Каримов А.А., ЎзДЖТУ халқаро журналистика факультетининг декани,
ф.ф.н., доцент;

Бобожонова Г.Н., Ўзбекистон журналистларни қайта тайорлаш маркази
директори

Муаллифлар: Анора Содиқова, Наргис Қосимова

Муҳаррирлар: Гулнора Бобожонова, Наргис Қосимова

Мазкур тўплам «ЖУРНАЛИСТЛАРНИНГ ХАВФСИЗЛИГИ ВА ЎЗБЕКИСТОН
ОАВДА ЖАЗОЛАНМАСЛИК МУАММОЛАРИ» лойиҳаси доирасида тайёрланди.

Лойиҳа ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистларни қайта
тайёрлаш маркази билан ҳамкорликда, Буюк Британия ҳукуматининг молиявий
кўмагида амалга оширилмоқда.

Ушбу нашрда келтирилган номлар ва берилган маълумотлар бирор бир
мамлакатнинг ҳуқуқий мақоми, худуди, чегаралари, шаҳар ва туманлари ёки
уларнинг тегишли бошқарув органларига нисбатан фикр-мулоҳазалар
ЮНЕСКОнинг расмий нуқтаи назарини ифода этмайди.

Ифода этилган фикр ва қарашлар учун тузувчилар масъулдирлар. Уларнинг нуқтаи
назари ЮНЕСКОнинг расмий позициясига тўғри келмалиги мумкин ва бу
Ташкилотга ҳеч қандай мажбурият юкламайди.

Ушбу тўплам Буюк Британиянинг Ўзбекистондаги Элчихонасининг техник ёрдами
асосида чоп этилган. Нашрда билдирилган фикрлар Элчихонанинг расмий нуқтаи
назарини акс эттирмайди.

ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси

Эргашев кўчаси, 9- ўй

100084 Тошкент, Ўзбекистон

Тел.: +998 781207116, Факс: +998 781207159

E-mail: tashkent@unesco.org

Web site: <http://www.unesco.org/new/ru/tashkent>

ISBN 978-9943-5809-0-9

© А. Содиқова, Н. Қосимова, 2019

© Baktria press, 2019

© UNESCO, 2019

МУНДАРИЖА

КИРИШ СЎЗИ.....	4
1-кейс. ИСТИРОХАТ БОҒИДА УЧРАШГАН ЁШЛАР ЖУРНАЛИСТ НИГОҲИДА.....	5
2-кейс. ЖУРНАЛИСТ «ТИЗЗАДАН ЮҚОРИ» ЮБКЛАЛАР ҲАҚИДА ГАПИРГАНДА.....	7
3-кейс. ХАЛҚАРО ТАЖРИБА. АҚШ, ТЕХАС ШТАТИ. ЛАРЕДОНИНГ КРИМИНАЛИСТ БЛОГЕРИ	9
4-кейс . АЁЛ ҚАЙНОТАСИНИ ЖИНСИЙ ТАЖОВУЗЛИҚДА АЙБЛАДИ ЁКИ СУД ЗАЛИГА АЙЛАНГАН ТОҚ-ШОУ	10
5-кейс. ФУҚАРО ЖУРНАЛИСТНИ СУДГА БЕРИБ, ЮТИБ ЧИҚДИ	13
6- кейс. РУПЕРТ МЁРДОКНИ ИСТЕЪФОГА ЧИҚАРГАН ЖАНЖАЛ	15
7-кейс. ХОНАНДАНИНГ ИЖТИМОЙ ТАРМОҚДАГИ ФАОЛИЯТИ ЖУРНАЛИСТЛАР ТОМОНИДАН АЙБЛАНДИ.....	17
8-кейс. СУВГА ТУШИРИЛГАН ФЕРМЕРЛАР ФОТОСУРАТИ ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАР ВА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИДА ТАРҚАЛДИ ҲАМДА ФЙДАЛАНУВЧИЛАР ВА ЖУРНАЛИСТ-БЛОГЕРЛАР ТОМОНИДАН ҚОРАЛАНДИ	19
9-кейс. ФРАНЦИЯДАГИ ТЕРРОРЧИЛИК ҲАРАКАТЛАРИНИНГ ҚУРБОНЛАРИ ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИГА ҚАРШИ ЧИҚИШДИ	21
10-кейс. ВАЗИР ЖУРНАЛИСТНИ СУДГА БЕРДИ.....	23
11-кейс. АКТРИСА ЯНГИЛИКЛАР САЙТЛАРИНИНГ БИРИ ҚИЛГАН ТУХМАТ ТУФАЙЛИ ТАҚИҚҚА ТУШИРИЛДИ.....	25
12-кейс. “ОЗОДЛИК” РАДИОСИНИНГ ЖУРНАЛИСТИ ЁЛҒОН ХАБАР ТАРҚАТИБ, ХОКИМЛИК ВА ШАХС ШАЪНИГА ПУТУР ЕТКАЗДИ.....	26

КИРИШ СЎЗИ

Ўзбекистонда журналистика соҳасида Ўзбекистон Республикасининг «Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»ги (2018.18.04) ҳамда «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги (2018.19.04) қонунларига замон талабларига мос равишда ўзгартиришлар киритилди. Х

Хўш, улар амалда қандай ишламоқда? Журналистлар ўз иш фаолиятлари давомида қанчалик қонун доирасида фаолият юритмоқдалар? Мазкур қонунлар журналистик фаолиятни тартибга солмоқдами?

Қуйида ушбу икки қонун моддаларининг Ўзбекистон ОАВида бузилиши ва ижобий вазиятларидан мисол келтирилади. Тўпلامнинг иккинчи қисмида кўриб чиқилган кейслар таҳлил қилиниб, тавсиялар берилади. Мақсад – журналистлар ўз касбий фаолиятида билиб-билмай йўл қўяётган хатоларини ёрқин мисоллар ёрдамида тушунтириш ҳамда уларнинг халқаро, Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган қонунчилик, касбий ахлоқ меъёрларини бузмаган ҳолда фаолият юритишга ундашдан иборат.

1-КЕЙС. ИСТИРОХАТ БОҒИДА УЧРАШГАН ЁШЛАР ЖУРНАЛИСТ НИГОҲИДА

2018 йил 1 апрель куни Ўзбекистон мустақил телеканалларининг бирида эфирга кетган «Яширин камера» дастурида журналист Тошкент шаҳридаги истироҳат боғларини айланиб севишган жуфтликларни тасвирга олди. Репортаж мавзуси «истироҳат боғларида ўпишиб, кучоклашиб юрган ёшларни танкид остига олиш» эди. Журналистлар яширин ва очиқ ҳолда камера билан истироҳат боғлардаги ўриндиқларда кучоклашиб, ўпишиб, ўтирган ёш йигит-қизларнинг юзларини мозаика билан беркитилган тарзда кўрсатиб, уларнинг «салбий» хаттиҳаракатлари катта ёшдаги инсонларнинг интервьюлари орқали қораланди.

Респондентлар асосан ёшлар ҳақида салбий фикр-мулоҳазалар билдиришди. Ўзларини камерага тушаётганларини пайқаган ёшлар кадрдан қочишга уринишди. Журналист улардан интервью олишга ҳаракат қилсада, бироқ «айбдор» ёшлар интервью беришдан бош тортишди. Репортаж давомида журналист кучоклашиб ўтирган ёшларни маънавийсизликда, бузуклик ва ахлоқсизликда айблади. Журналистнинг истироҳат боғида тайёрлаган мазкур репортажида телетомошабин у ерда кучоклашиб ўтирган ёшлардан уларни тасвирга олиши ҳақида рухсат олмагани ёки огоҳлантирмаганини сезиши мумкин эди. Репортажнинг қизиқ чиқиши ва биринчи галда аудиторияни материалга жалб этишни ўйлаган журналист ёшларнинг ордидан қувиб, уларга «Ўпишишга уялмадингиз, камерадан нега уяласиз?» каби саволларни бериб, уларни тарбиялашга уринган ҳолда, «Уялмайсизми? Бу нимаси?» каби сўзларни ишлатиб, «Эртага ўзингизни шу уятли ҳолатингизни ТВ орқали кўрасиз», дея огоҳлантирган.

Мазкур репортаж эфирга берилишидан аввал у қисқа ролик тарзда Facebook ижтимоий тармоғига жойланди. Унда телеканал журналистлари «Шармандали ёшлар муаммоси кўтарилди» сарлавҳаси остида анонслар берилиб, улар кенг муҳокамага сабаб бўлди. Журналистик материалга нисбатан одамлар томонидан салбий ва ижобий муносабатлар билдирилди.

Журналистлар ушбу репортажни тайёрлашда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, ОАВ соҳасига тегишли миллий ва халқаро қонунчилик ҳужжатларини қўпол равишда бузганлар.

Хусусан:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг (1948 йил 10 декабрь, 217 А (III)) 12-моддасида «ҳеч кимнинг шахсий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашиб мумкин эмас» дейилиб, мазкур норма Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигида тўлиқ имплементация қилинган.

12-модда. Ҳеч кимнинг шахсий ва оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашиб, уй-жойи дахлсизлигига, унинг ёзишмаларидаги сирларга ёки унинг номус ва шаънига ўзбошимчалик билан тажовуз қилиниши мумкин эмас. Ҳар бир инсон худди шундай аралашув ёки тажовуздан қонун орқали ҳимоя қилиниш ҳуқуқига эга.

2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 25-моддасида «ҳар кимнинг эркинлик ва шахсий дахлсизлиги», 27-моддасида «шахсий ҳаётига аралашибдан ҳимояланиш ҳуқуқи» кафолатланган.

27-модда. Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашшдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга.

3. «Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг **13-моддасига** мувофиқ, «жисмоний шахснинг розилигисиз унинг шахсий ҳаётига тааллуқли ахборотдан фойдаланишга йўл қўйилмайди».

4. «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонуннинг **6-моддасига** асосан, «оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шахсий ҳаётига аралашш» тақиқланади.

5. «Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуннинг **6-моддасига** кўра, «ўз касбига доир фаолиятни амалга ошириш чоғида журналист шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиши шарт». Журналист ахборот манбаи ёки муаллиф розилигисиз жисмоний шахснинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотларни эълон қилиши, шунингдек, аудио ва видео ёзиш воситаларидан фойдаланиши мумкин эмас.

2018 йил 4 апрель куни Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ўзининг Facebookдаги саҳифасида шу кўрсатувга нисбатан ўз муносабатини билдирган.

Унда:

Нодават телерадиоканаллар Хартиясида журналистларнинг касбий бурчини бажаришда инсонларнинг ахлоқий, жисмоний ва руҳий соғлиғига зарар етказиши мумкин бўлган телерадиокўрсатувларни оммага узатишда руҳсат этилган чегарани ва касбий этикани эътиборга олиш қайд этилган. Ушбу Хартия журналистлар томонидан умумий ахлоқ меъёрларини илгари суриш жараёнида чуқур инсонийлик, тарбиявийлик, шахснинг шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиш орқали амалга ошириш мажбуриятини назарда тутди. Шу каби меъёрлар «Ўзбекистон электрон оммавий ахборот воситалари миллий ассоциациясининг профессионал журналисти» ахлоқ кодексига ҳам ўрнатилган.

Учинчидан, ўсиб келаётган авлод келажаги учун, уларни бой тарихий-маънавий кадриятлар руҳида тарбиялаш муҳимдир. Шу билан бирга, ахлоқ-одоб қоидалари жамиятда фуқароларнинг дунёқараши, эътиқоди, шахсий фазилатлари ва бошқа омиллардан келиб чиқиб шаклланади. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги эфирда узатилган мазкур репортажга муносабат билдириб, ўз баёнотида тарбия муҳимлигини, лекин бу инсон ҳуқуқлари бузилиши ҳисобига эришилишига йўл қўйиб бўлмаслигини қайд этади. Адлия вазирлиги телеканал орқали кўрсатилган кадрларда «ёшлар хулқ-атворида амалдаги қонунчилик талаблари бузилиши ҳолатлари мавжуд бўлмай, бунда ОАВ вакилларининг ҳаракати уларнинг етарлича касбий тайёргарликка эга эмаслигини кўрсатади. Инсон ҳуқуқлари олий кадрият эканини инобатга олган ҳолда, ОАВ вакиллари фуқароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилишлари лозим», деган фикрни билдирган.

Мазкур кўрсатув юзасидан Тошкент шаҳар ИИББ матбуот хизмати ҳам фикр билдириб, унда фуқароларни истироҳат боғида ўпишиб ўтириши қонун билан чекланмаганлиги ҳамда кўнгилочар ва дам олиш масканларида «ўпишиш, қучоқлашиш тақиқланади» деган қоидалар кўрсатилмаганлиги сабабли ушбу ёшларга нисбатан чора кўриш ёки уларни безовта қилиш қонунга зид эканлиги баён қилинади.

Ушбу репортаждан сўнг Ўзбекистондаги машхур янгиликлар сайтларининг бирида «Сайёр камера» кўрсатуви қахрамонига айланган қиз ўз жонига қасд қилишга урингани ҳақида хабар берилди. Айнан шундай кўнгилсиз вазиятлардан қочиш учун журналист мазкур мавзунинг ёритишида фуқароларни ўзидан руҳсат сўрамасдан уларни оммага намойиш этмаслиги керак эди. Бу вазиятда журналист фақатгина истироҳат боғлардаги ахлоқсизликлар ҳақида турли ёшлардаги одамлар фикрини ўрганиши ва уларни эфирга олиб чиқиши ўринли бўларди.

Тавсиялар:

Журналист ҳар қандай жамият учун нозик масала бўлган ахлоқий метёрлар ҳақида кўрсатув тайёрлар экан, аввало у инсон ҳуқуқларини поймол этмаслиги керак. Журналист ТВ ёки бошқа бир ОАВ орқали «уялмайсизми?», «қандай ишлар қилиб юрибсиз?» каби сўзлар билан фуқароларни тергаш ёки уларга танбех бериш ҳуқуқига эга эмас. Қолаверса, ҳар кимнинг шахсий ҳаёти дахлсиз ва у ТВ учун очик мавзу бўла олмайди. Шу сабабли:

- Журналист тайёрлаган материал ортидан фуқарога жисмоний ва маънавий зиён этмаслиги, унинг шахси обрўсизланиши керак эмас;
- Уятли вазиятда тасвирга олинган фуқароларнинг юзи журналист материалида мозаика билан яширинган бўлсада, уларни яқинлари таниб олиши хавфи бор. Қолаверса фуқароларнинг ўзидан руҳсат сўрамасдан уларни тасвирга олиш тақиқланади;
- Журналист томонидан ахлоқсизликда айбланган фуқаролар амалдаги қонунчилик нормаларини бузмаганлар. Шундай экан журналист уларни очикойдин айблашга ҳақ-ҳуқуқи йўқ эди. Журналистга бировни тарбиялаш, тергаш ҳуқуқи берилмаган. У фуқароларни (ахлоқи бузук бўлсада) ҳурмат қилиши шарт;
- Журналист фақатгина одамларнинг фикри (турли ёш ва миллатдаги), дин вакилларининг воқеага муносабати орқали ушбу вазиятни ахлоқ метёрларига зид эканини очиб бериши лозим;
- Истироҳат боғида ўпишиб ўтирганларга нисбатан очик, демократик фикрловчи ва умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилган ҳолда мулоҳаза юритувчи икки хил дунёқарашли респондентлар фикри олиб чиқиши мақсадга мувофиқ бўлиб, репортажда ҳолисликни сақлаш имконини берган бўлар эди.

2-КЕЙС. ЖУРНАЛИСТ «ТИЗЗАДАН ЮҚОРИ» ЮБКАЛАР ҲАҚИДА ГАПИРГАНДА

Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси телеканалларининг бирида Халқаро пресс-клуб ва «Ёшлар» телеканали билан қўшма лойиҳаси намойиш этилди. Халқаро пресс-клубнинг навбатдаги кўрсатувига меҳмон сифатида давлат таълим тизими раҳбарлари ва бошқа мутасаддилар таклиф этилган эди. Кўрсатувнинг бошида Ўзбекистон халқ таълими тизимидаги камчиликлар, муаммолар ўртага ташланган. Журналист таълим тизимидаги камчиликлар ҳақида гапирар экан, бугунги кунда Тошкент шаҳрининг умумтаълим мактабларининг олд қисми аксарият ҳолатларда тирбанд бўлиши, бунинг асосий сабаби сифатида мактаб ўқувчиларининг таълим

муассасаси эшигигача машинада келишни иташлари кўрсатилди. Шунингдек, кўрсатувда кўпгина мактаб ва коллежларда ўқувчи қизлар тиззадан юкори юбка кийишлари, ортикча пардоз қилишларини танқид остига олинган. Бунга кўрсатувда қатнашган Халқ таълими вазири ҳам қўшилиб, бу йилдан мактаб формалари жорий қилингани ҳақида гапиргач, журналист «Ёшлар» телеканали томонидан тайёрланган лавҳага йиғилганларнинг эътибор қаратишларини сўраган.

Телелавҳа юкорида келтирилган мактаб яқинида тасвирга олинганда журналист репортаж қаҳрамонлари, яъни ўқувчи ва ота-оналардан рухсат олмаганини сезиш мумкин. Кадрда турли машиналардан мактаб олдида тушиб қолаётган ўқувчилар ва уларга изоҳ сифатида журналистнинг ота-оналар фарзандларини ҳаддан ташқари эркалатиб юборганликлари ҳақидаги гапларини тинглаш мумкин. Лавҳа давомида яна тор юбка кийган мактаб ўқувчиси ва худди шундай кийинган коллеж талабалари тасвирланади. Журналист кадр ортидан уларни ахлоқсизликда айблайди. Кадрда юзлари очик ҳолатда кўрсатилган ёш қизларга журналистнинг очикдан-очик салбий муносабати билдирилган. Лавҳа якунида Халқаро пресс-клуб меҳмони бўлган Халқ таълими вазири мактабларда формаларни жорий қилиш зарурлиги борасида фикр юритган.

Кўрсатув эфирга кетгач, журналист томонидан ахлоқсизга чиқарилган ўқувчиларнинг ота-оналари ва ёшлар ўз норозиликларини билдиришган. Хусусан, янгиликлар сайтларида кўрсатувда фарзандлари намойиш этилган ота-оналар Халқаро пресс-клуб раисини судга бериш ниятида эканликларини айтишган. Кўрсатувда бевосита қатнашган Халқ таълими вазири ҳам орадан бир кун ўтиб, ахборот агентликлари ва янгиликлар сайтларида Халқаро пресс-клубнинг ушбу репортажини танқид қилиб, фикр билдирган. У журналистларни қонунни бузганликда ва ҳеч ким оммавий тарзда кимнидир таҳқирлашга, ҳақоратлашга ҳаққи йўқлигини айтган.

Ушбу кўрсатувда халқаро ва Ўзбекистон қонунчилигидаги бир қанча меъёрлар кўпол равишда бузилган.

Булар:

1. **Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция (1989 йил 20 ноябрь)** Ўзбекистонда 1994 йил 29 июлдан қучга кирган.

16-модда. 1. Бирорта бола унинг шахсий ҳаёти, оилавий ҳаёти, уй-жой дахлсизлиги ёки почта орқали юбориладиган нарсаларнинг махфийлигига бўлган ҳуқуқи амалга оширилишига ўзбошимчалик билан ёки қонунга зид равишда аралашуш ёхуд унинг шаъни ва обрўсига ғайриқонуний тажовуз қилиш объекти бўлиши мумкин эмас.

2. **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948 йил 10 декабрь, 217 А (III)).** Декларациянинг **12-моддасида** ҳеч кимнинг шахсий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашуш мумкин эмаслиги кўрсатилиб, мазкур норма Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигида тўлиқ имплементация қилинган.

12-модда. Ҳеч кимнинг шахсий ва оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашуш, уй-жойи дахлсизлигига, унинг ёзишмаларидаги сирларга ёки унинг номус ва шаънига ўзбошимчалик билан тажовуз қилиниши мумкин эмас. Ҳар бир инсон худди шундай аралашуш ёки тажовуздан қонун орқали ҳимоя қилиниш ҳуқуқига эга.

3. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг **25-моддасида** ҳар кимнинг эркинлик ва шахсий дахлсизлиги, **27-моддасида** шахсий ҳаётига аралашидан ҳимояланиш ҳуқуқи кафолатланган.

27-модда. Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашидан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга.

4. «Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг **13-моддасига** мувофиқ, «жисмоний шахснинг розилигисиз унинг шахсий ҳаётига тааллуқли ахборотдан фойдаланишга йўл қўйилмайди».

5. «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонуннинг **6-моддасига** асосан, «оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шахсий ҳаётига аралашиб тақиқланади».

6. «Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуннинг **6-моддасига** кўра, «ўз касбига доир фаолиятни амалга ошириш чоғида журналист шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳурмат қилиши шарт».

«Журналист ахборот манбаи ёки муаллиф розилигисиз жисмоний шахснинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотларни эълон қилиши, шунингдек, аудио ва видео ёзиш воситаларидан фойдаланиши мумкин эмас». Шу билан бир қаторда, қонунга кўра, вояга етмаган шахслардан интервью олишдан, тасвирга туширишдан аввал уларнинг ота-онасидан ёзма рухсатнома олиш лозимлиги кўрсатилган.

Тавсиялар:

- Журналист мактабдаги формалар муаммосини кўтаришда мактаб ўқувчилари, ота-оналарнинг фикрлари, интервьюлари ва тегишли мутасаддилар, Халқ таълими вазирлиги томонидан билдирилган муносабатлар билан чекланиши керак;
- Журналист мазкур вазиятни таҳлил этишда барча ахлоқий меъёрлар ва касб этикасини бузиши кечирилмас ҳолат бўлиб, тасвирда юзи аниқ кўрсатилган, вояга етмаган болаларни камситмаслиги лозим;
- Журналист мазкур вазиятда фақатгина воқеа қатнашчилари фикрларини йиғиб, ҳолис ахборот тарқатиш зарурдир.

3-КЕЙС. ХАЛҚАРО ТАЖРИБА. АҚШ, ТЕХАС ШТАТИ. ЛАРЕДОНИНГ КРИМИНАЛИСТ БЛОГЕРИ

Журналист ўзининг Facebook ижтимоий тармоғида эълон қилган хабари учун хибсага олинган. Бу воқеа 2017 йил 17 декабрь куни содир этилган бўлиб, у расмий маълумотдан нотўғри фойдаланган, деб топилади.

Техаснинг Ларедо шаҳарчасидаги жиноий ишлар ҳақида маълумот бериш билан машҳур бўлган журналист ўзининг 80 мингдан ортиқ фолловерларига эга бўлган Facebook саҳифасида ўз жонига қасд қилган ҳарбий аскар исмини штат полицияси расмий маълумотидан аввалроқ ошкор қилади. Техас штати қонунчилигига кўра, бир ташкилотдан олинган маълумотларни бошқа ташкилотга зарар етказиш мақсадида ошкор қилиш тақиқланади. «Ларедо морнинг таймс» газетасининг ёзишича, журналист маълумотни полиция ходимидан олган. Журналист устидан арз қилган ташкилот уни ҳарбий ташкилотнинг сир сақланиши керак бўлган маълумотини эълон

қилганликда ва бу орқали ўзининг Facebook саҳифасидаги фолловерларни кўпайтиришда фойдаланганликда айблайди.

Журналист жиноий иш тафсилотлари ҳақида ўз саҳифасида маҳаллий газеталардан ҳам олдинроқ хабар берган эди. Техас штати Жиноят кодексига кўра, у расмий (махфий характерга эга) маълумотдан нотўғри фойдаланишда, уни суистеъмол қилишда айбланади. («Нотўғри фойдаланиш» - бу ўринда бошқа ташкилотга ёки шахсга қасддан зарар етказиш мақсадида фойдаланиш назарда тутилмоқда).

Журналист ўзига нисбатан қўзғалган айбловларни асоссизлигини айтиб, нима учун махфий маълумотни ошкор этган полиция ходимига нисбатан жиноий иш қўзғатилмагани билан қизиқади. Техас штати судьяси ҳам журналистга нисбатан қўзғатилган «расмий маълумотдан нотўғри фойдаланиш» борасидаги айбловни асоссиз ва АҚШ Конституциясига зид деб топади. Техас штатининг бир қанча нашрлари ҳам журналистни оқлаб чиқади.

Мазкур вазиятда журналистни айбдор деб топилиши АҚШ Конституциясига киритилган биринчи тузатишга зид ҳисобланади. Биринчи тузатишда Конгресс фикр ва матбуот эркинлигига қарши бўлган ҳар қандай қарорни қабул қилишга ҳақли эмаслиги келтирилади.

Тавсиялар:

- Журналист ҳар қандай йўл билан расмий маълумотга эга бўлгач, бу хабар ортик сир ҳисобланмайди. Шу ўринда уни эълон қилиш ҳам қонунга зид эмас. Бундай вазиятда маълумотни ошкор қилган ташкилот ходимлари жавобгарликка тортилиши зарур;
- Техаснинг бир қанча нашрлари ва «Washington Post» газетаси журналист ҳимоясига ўтиб, у ҳеч қандай қонунчиликка зид хатти-ҳаракат қилмаган, деб топишган. Мазкур ҳолатда журналист эмас, балки полиция ходимига нисбатан жазо чоралари кўрилиши лозимдир.

4-КЕЙС. АЁЛ ҚАЙНОТАСINI ЖИНСИЙ ТАЖОВУЗДА АЙБЛАДИ ЁКИ СУД ЗАЛИГА АЙЛАНГАН ТОК-ШОУ

«Ўзбекистон» телеканали орқали эфирга узатилган ток-шоуси Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларида қизгин баҳсларга сабаб бўлди. Кўрсатувга таклиф этилган қаҳрамон оиладаги зўравонликдан азият чеккани ҳақида интервью берди. Мазкур ҳолат Ўзбекистон телевидениеси тарихида биринчи мартаба рўй бериб, аёл эфир орқали жинсий зўравонликнинг мавжудлиги ҳақида илк мартаба очик сўзлаши эди. Вазият жуда қалтис бўлиб, кўрсатувга келган аёлга бошловчилар журналистик ахлоқ меъёрларига риоя қилган ҳолда ёндошуви лозим эди.

Ток-шоу бошловчилари аёлни саволга тутиб, унга бўлиб ўтган воқеа ҳақида очикроқ ва тўлиқроқ тавсиф беришга имконият яратишди. Кўрсатув қаҳрамонлари тўқима эмас, ҳаётий бўлиб, уларнинг юзлари беркитилмади (шахси яширилмади). Аёл уйда қайнотаси томонидан жинсий тазйққа учрагани ҳақида оммага очик-ойдин хикоя қилиб берди. Аёлга бошловчилар билан бирга ток-шоу қатнашчилари ҳам

саволлар беришди. Аёл ўзини ҳимоя қилган ҳолда қайнотасини унга жинсий тазйик ўтказганликда айблади. Аёл воқеа тафсилотларига берилар экан, эфирда кўз ёшларини ҳам тутиб тура олмади. Ток-шоу бошловчилари кўрсатув сўнггида аёлни ўз муаммолари ҳақида очиқ сўзлай олган қахрамонга айлантирилди. Шу билан бирга унга оилавий зўравонликдан азият чеккан мазлум сифатида карадилар. Ток-шоу сўнгги хулосасида аёл мазлумга, қайнота эса айбдорга айлантирилди. Салбий қахрамон сифатида кўрилатган қайнота эса токшоуда иштирок этмади. Унга ўзини оқлашга ёки воқеа тафсилотлари ҳақида гапиришга имконият берилмади. Журналистлар мазкур воқеага фақат бир тарафлама ёндашиб, воқеа катнашчиларининг ҳар биридан ҳолис ахборот олишмади.

Маълум бўлишича ушбу кўрсатув эфирга узатилгач, аёл жинсий зўравонликда айблаган қайнотанинг шахсий ҳаётида жиддий муаммолар бўлган. Эфирда очиқ шахси камситилган эркакнинг фарзандлари ҳам ушбу кўрсатувдан кейин муаммоларга дуч келишган. Яъни журналистнинг фақат бир томоннинг фикри билан кимнидир айбдор қилиши бир-нечта оилаларнинг тинчини бузган. Жинсий тажовуз қилганликда айбланган қайнота ток-шоу муаллифларидан раддия беришни сўраган. Унинг шахсиятига тегиб, оммавий тарзда кадрсизлантирганликлари учун кўрсатув ижодкорларини судга беришини маълум қилган. Шундан сўнг, оммада тажовузкор, «уятсиз» эркак сифатида гавдаланган қайнота ток-шоу меҳмони бўлди. У юзини беркитган ҳолда эфирга чиқиб келинига бундай муносабатда бўлмаганини, унга нисбатан зўравонлик, шилқимлик қилмаганини айтади. Ток-шоунинг иккинчи қисми ҳам аввалгидек яна шов-шувларга сабаб бўлди. Эркакка ўзини оқлашга имконият берилди. Аммо у одамларга салбий қиёфада танилиб улгурган эди.

Мазкур кўрсатув эфирга кетгач, Олий Мажлис депутати Расул Кушербаев ОАВ орқали чиқиш қилган. У ток-шоу бошловчиларини касбий малакаси йўқликда айблаган.

Депутатнинг қайд этишича:

- журналистик материал инсонни шарманда қилишга, уни обрўсизлантиришга қаратилмаслиги керак;
- мазкур вазиятда қайнотанинг айби суд орқали исботланмаган, у айбдор деб топилмаган;
- журналистлар ўша воқеани гувоҳи бўлишмаган;
- суд орқали айби исботланмаган, шахси ошкор кўрсатилаётган фуқарога нисбатан оммада нафрат уйғотишга журналистнинг ҳаққи йўқ;
- журналистик материалнинг биринчи омили инсон бўлиши лозим. Биз инсон ҳуқуқлари олий кадрият бўлган демократик жамиятда яшамоқдамиз. Шундай экан, журналист эфирда шахси очиқ ошкор этилаётган фуқароларни суд қилиб, уни салбий қахрамонга айлантиришга ҳақли эмас.

Ток-шоуда халқаро қонунчилик ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг айрим моддалари қўпол равишда бузилган.

Булар:

1. **Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, 26-модда:** «Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошкора

кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади.....».

2. Қонунчилигимизда «Айбсизлик презумпцияси» тушунчаси мавжуд. У **Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексининг 23-моддасида** белгилаб берилган: «Айбсизлик презумпцияси» деб номланиб, унда айтилишича, «гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи унинг жиноят содир этишда айбдорлиги қонунда назарда тутилган тартибда исботлангунга ва қонуний кучга кирган суд ҳукми билан аниқлангунга қадар айбсиз ҳисобланади.... Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўзининг айбсизлигини исботлаб бериши шарт эмас..... Айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозим. Қонун қўлланилаётганда келиб чиқадиган шубҳалар ҳам гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши керак».

Ушбу қоида барча жиноят ишлари учун умумий бўлиб, суд қарори чиқарилгунга қадар ҳеч бир гумондор, ҳаттоки оғир жиноят устида қўлга олинган бўлса ҳам, муайян жиноят бўйича айбдор деб, эълон қилиниши мумкин эмас.

3. **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг (1948 йил 10 декабрь, 217 А (Ш)) 12-моддасига** назар ташлаймиз: «Ҳеч кимнинг шахсий ва оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашиб, уй-жойи дахлсизлигига, унинг ёзишмаларидаги сирларга ёки унинг номус ва шаънига ўзбошимчалик билан тажовуз қилиниши мумкин эмас. Ҳар бир инсон худди шундай аралашув ёки тажовуздан қонун орқали ҳимоя қилиниш ҳуқуқига эга». Мазкур норма Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигида тўлиқ имплементация қилинган.

4. **Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 25-моддасида** қайд этилишича, «Ҳар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга.». **27-моддасида** эса «Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашибдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига кириши, тинтув ўтказиши ёки уни қўздан кечириши, ёзишмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошқор қилиши мумкин эмас» дейилади.

5. Шунингдек, «**Оммавий ахборот воситалари тўғрисида**»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг **6-моддаси** «Оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишда суиистеъмолларга йўл қўйилмаслиги» деб аталиб, унда «... Оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлаш, уларнинг шахсий ҳаётига аралашиб тақиқланади...» дейилади.

6. «**Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида**»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг «Журналистнинг мажбуриятлари» деб номланган **6-моддасига** кўра, «*Ўз касбига доир фаолиятни амалга ошириш чоғида журналист:*

- *Қонун ҳужжатлари ҳамда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари талабларига риоя этиши;*
- *Ўзи тайёрлаётган материалларининг тўғри ёки нотўғри эканлигини текшириши ва ҳолис ахборот тақдим этиши;*

- *Айбисизлик презумпцияси принцигига амал қилиши; журналистика соҳасинингсирини ошкор этмаслиги; журналистларнинг касбга оид одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этиши; шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, шаънива қадр-қимматини ҳурмат қилиши шарт.*

Журналист ўзкасбига доир ахборотдан шахсий мақсадларда фойдаланиши, ахборот манбаи ёки муаллиф розилигисиз жисмоний шахснинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотларни эълон қилиши, шунингдек аудио ва видео ёзиш воситаларидан фойдаланиши мумкин эмас»-лиги қайд этилган.

Тавсиялар:

- Журналистиканинг энг асосий тамойилларидан бири бўлган холислик ва тўғри ахборот етказиш ҳар қандай журналист фаолиятининг асосини ташкил этиши лозим. У тарқатаётган хабар ёки маълумотнинг тўғрилигини бир неча манбадан тасдиқлашиб олиши даркор;
- тележурналистлар воқеани аудитория эътиборига ҳавола этмасдан олдин, журналист суриштирувини ўтказиб, муаммони аниқлаши ва кейин ток-шоу жараёнида қахрамонга сўз бериб, уни олдин ўтказилган суриштирув натижалари асосида ҳар томонлама шарҳлашлари лозимдир;
- журналист кимнидир обрўсизлантиришга ёки айбдор санаб, суд қилиши мумкин эмас. Ток-шоу журналистлари юқорида келтирилган журналистиканинг энг асосий тамойилларига амал қилишмаган. Қайнотасини айблатган келиннинг сўзлари ростлигига ким қафолат беради? Келинга ўзини оқлаш ва бировни қоралаш имкони берилдими, иккинчи тараф қайнотани ҳам ток-шоуга чақирилиши, қайнотага ҳам микрофон тутиш керакдир;
- Вазиятни бир тарафлама ўрганган ва фақат бир тарафга «микрофон тутган» журналистлар ноҳолис ахборот тарқатдилар. Оқибатда бир фуқаро омма олдида суд қарорисиз, бир кишининг субъектив фикри билан айбдорга айланди. Аудиторияга кундалик энг долзарб хабарларни етказиб бериш баробарида, унинг холислиги ва ҳаққонийлигини таъминлаш мақсадга мувофиқдир;
- Холислик ва ҳаққонийликка қатъий риоя қилинмас экан, исталган ахборот воситасининг обрўсига путур етади. Энг муҳими, соҳа ходимлари ҳар бир кўрсатувни тайёрлар экан, одоб-ахлоқ қоидаларига риоя қилиши керак;
- Ўзбекистонда журналистнинг касб ахлоқ кодексини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш даври келди. Ривожланган давлатларда журналист этикаси, ахлоқ қоидаларига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилган. Бу тажрибани юртимизда ҳам татбиқ этиш вақти келди.

5-КЕЙС. ФУҚАРО ЖУРНАЛИСТНИ СУДГА БЕРИБ ЮТИБ ЧИҚДИ

2018 йили Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги сайтида «**Шайхонтохурда экстремист аёл қўлга олинди» сарлавҳали** хабар эълон қилинди. У тез орада бошқа сайтларга ҳам тарқалди. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги

Вазирлар Маҳкамасининг 21.04.1992 йилдаги қарорига биноан Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий манба ҳисобланади. Мазкур сайт хабарлари ишончли ва

жиддий аҳамиятга эга. Хабар тез орада бошқа сайтларда ҳам кўрина бошлади. Мақолада келтирилишича, фуқаро тақиқланган «Ҳизб-ут таҳрир» диний экстремистик ташкилотига алоқадор варақа тарқатаётган пайтда ҳибсга олинган. Бироқ унга суд томонидан «экстремист» айблови қўйилгани ҳақида маълумот йўқ. Мақолада аёл ИИБ томонидан қўлга олинган ва айни дамда бу иш юзасидан жиноят иши қўзғатилиб, тергов ҳаракатлари олиб борилаётгани маълум қилинган. Демак, аёлга нисбатан суд айблов қўймаган. «Экстремист» сўзи фақатгина журналист томонидан қўшилган ва фақатгина сарлавҳада қайд этилган. Ўзбекистоннинг амалдаги қонунларига кўра, ҳар қандай шахс, у қандай жиноят устида қўлга олиншидан қатъи назар, токи суд ҳукми чиқмас экан, айбдор ҳисобланмайди. Ярим бетлик кичкина хабарга кўра, бир инсон айбдорга айланиб қолган. Журналист фуқаро варақа билан қўлга олинди демак, у экстремист деган хулосага келган ва буни оммавий тарзда эълон қилган. Мақола эълон қилинган, экстремистликда айбланган аёл мазкур хабар муаллифини судга берди, ҳамда суд орқали маънавий зарар учун тўлов ундиришга эришди. Мазкур хабарда Ўзбекистон Республикасининг бир қанча қонунлари моддалари қўпол равишда бузилган.

Хусусан:

1. **Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, 26-модда:** «Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошқора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади...».

Қонунчилигимизда «Айбсизлик презумпцияси» тушунчаси мавжуд. Ўзбекистон ҳудудида жиноят ишларини юритиш тартибини белгилайдиган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексининг **23-моддаси** «Айбсизлик презумпцияси» деб номланади.

2. **Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси, 23-модда:** «Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи унинг жиноят содир этишда айбдорлиги қонунда назарда тутилган тартибда исботлангунга ва қонуний кучга кирган суд ҳукми билан аниқлангунга қадар айбсиз ҳисобланади. Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўзининг айбсизлигини исботлаб бериши шарт эмас. Айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозим. Қонун қўлланилаётганда келиб чиқадиган шубҳалар ҳам гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши керак».

3. **«Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»**ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг **6-моддасига** мувофиқ, айбсизлик презумпцияси принципига амал қилиши журналистнинг мажбуриятларидан бири ҳисобланади. Бинобарин, «Ўз касбига доир фаолиятини амалга ошириш чоғида журналист:

- қонун ҳужжатлари ҳамда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари талабларига риоя этиши; ўзи тайёрлаётган материалларининг тўғри ёки нотўғри эканлигини текшириши ва ҳолис ахборот тақдим этиши;
- айбсизлик презумпцияси принципига амал қилиши; журналистика соҳасининг сирини ошқор этмаслиги; журналистларнинг касбга оид одоб-ахлоқ

қоидаларига риоя этиши; шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилиши шарт.

Журналист ўз касбига доир ахборотдан шахсий мақсадларда фойдаланиши, ахборот манбаи ёки муаллиф розилигисиз жисмоний шахснинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотларни эълон қилиши, шунингдек аудио ва видео ёзиш воситаларидан фойдаланиши мумкин эмас»-лиги кайд этилган.

3. **Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 139- моддасига** кўра «...Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали тухмат қилиш» ва 140-моддасига «...Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали ҳақорат қилиш...» жиноий жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин.

4. «**Оммавий ахборот воситалари тўғрисида**»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни ҳам журналист олдига муайян талабларни қўяди. Қонуннинг 6-моддасига мувофиқ, «...оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва қадрқимматини ёки ишчанлик обрўсини таҳқирлаш, шахсий ҳаётига аралашуш тақиқланади. Прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг ёзма рухсатисиз суриштирув ёки дастлабки тергов материалларини эълон қилиш, муайян иш бўйича суд қарори чиқмасдан туриб ёки суднинг қарори қонуний кучга кирмай туриб, унинг натижаларини тахмин қилиш ёхуд судга бошқача йўл билан таъсир кўрсатиш тақиқланади».

Тавсиялар:

- Хабар журналистиканинг янгиликлар жанрлари туркимига кириб, унда ҳиссиётларга берилишга йўл қўйилмайди. Хабарда маълумот объектив ҳолда етказилиши керак;
- Хабар ўта оғир жиноят устида ушланган кимса ҳақида бўлсада, журналист уни «жиноятчи» деб аташга ҳақли эмас. Қонун ҳужжатларида келтирилганидек, тахмин қилиш, кимдидир жиноятда гумон қилиш мумкин эмас. Миллий ахборот агентлиги хабарида журналист аёлни варақа тарқатганини ҳолис етказиши лозим эди;
- Хабар ёзиш қондасига кўра журналист ўз шахсий фикридан кочиб, маълумотни тўлалигича, ўзгартиришларсиз оммага етказиши керак;
- Журналист суд қарорисиз фуқарони айблаши, жиноятчи, экстремистга чиқариши тақиқланади. Журналистларимиз бу каби мавзуларда ўз тахминларидан қочишлари тавсия этилади.

6- Кейс. РУПЕРТ МЁРДОКНИ ИСТЕЪФОГА ЧИҚАРГАН ЖАНЖАЛ

Одамларнинг шахсий ҳаётига аралашуш жиддий масала. Ҳеч кимнинг бировнинг шахсий ҳаётига аралашушга ҳаққи йўқ. Айнан шу шахсият масаласи туфайли ҳам Руперт Мёрдокнинг 168 йилдан бери нашр этилаётган «**News of the World**» газетаси 2011 йил 7 июль куни тамомила ёпилган. Сабаби, жамоатчилик нашрдан норози бўлган. Бирин-кетин унинг реклама берувчилари шартномаларни бекор қилгач, Мёрдок юз йилдан ортиқ умр кўрган газета ёпилажанини эълон қилади.

Воқеа шундай бошланган эди...

2011 йилда «**News Corporation**» корпорациясининг шўъба корхонаси бўлган «**News of the World**» ва Британиянинг «**News International**» нашрлари халқаро катта ижтимоий – сиёсий жанжал манбасига айланадилар. Аслида жанжалга туртки бўлган вазиятлар корпорацияда бир неча йиллардан бери давом этиб келган. Нашриётнинг журналист ва ходимлари ўзгаларнинг телефон қўнғироқларини яширинча эшитиб борганлар ва хуфёна маълумотларни ноқонуний йўл билан қўлга киритишда айбланганлар. Текширувлардан маълум бўлишича, улар нафақат машхурлар ва Британия қироллик оиласи балки, шахслари дахлсиз бўлган фуқароларни ҳам телефон қўнғироқларини яширинча кузатишган. Мисол учун, 2011 йилда ўлдириб кетилган ўқувчи киз, 2005 йил 7 июлдаги Лондондаги террорчилик ҳаракатларининг қурбонлари ҳамда ҳалок бўлган Британия аскарларининг яқин қариндошларининг телефон орқали шахсий суҳбатларини ҳам кузатиб боришган. Ушбу маълумотлар оммалашгач, жамоатчиликда Руперт Мёрдок раҳбарлигидаги корпорацияга нисбатан норозиликлар кўпаяди. Оқибатда корпорацияда раҳбарлик лавозимларини эгаллаб турган ходимларнинг бир нечаси «ўз хоҳиши»га кўра ишдан бўшатилади. Таниқли медиамагнат Руперт Мёрдок ҳам истеъфога чиқди. У ноқонуний телефон қўнғироқлари кузатувларини била туриб, бунга кўз юмганликда айбланган. Корпорация директори Руперт Мёрдок билан биргаликда, унинг муовини бўлган ўғли, халқаро янгилликлар бўлими менежери ва бир қанча бўлим муҳаррирлари ишдан четлатилган. Пира олганликда айбланган Лондон полиция комиссарияти раҳбарлигида ҳам бир неча раҳбарлар ишдан олинган.

«**News Corporation**» корпорацияси расмий равишда актрисадан унинг телефони орқали суҳбатларини ноқонуний кузатгани учун оммавий тарзда узр сўради. Шундан сўнг, Жеймс Мёрдок 2011 йил 7 июль кuni нашрнинг бошқа чоп этилмаслигини эълон қилди. Оқибатда 200 нафарга яқин газета ходимлари ишсиз қолади. Нашрнинг сўнгги сонидан тушган маблағ эса ҳайрия учун сарфланади. Мазкур ҳолат бўйича журналистлар томонидан қуйидаги халқаро қонунчилик бўйича шахснинг ҳуқуқлари бузилган.

Хусусан, шахс дахлсизлиги барча демократик давлатларнинг олий қадрияти ҳисобланади ва қонун билан ҳимояланади. «**News International phone hacking scandal**» номи билан машхур бўлган воқеада айнан шахс дахлсизлигига таҳдид қилинган эди. Фуқароларнинг телефон орқали шахсий суҳбатларини эшитиб боришга журналистнинг ҳаққи йўқ. Бунда маълумотларни ноқонуний йўл билан қўлга киритиш ҳамда шахс дахлсизлиги тамойиллари бузилади. Халқаро қонунчиликда хусусан, «**Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси**»нинг (1948 йил 10 декабрь, 217 А (III)) **12-моддасида** «Ҳеч кимнинг шахсий ва оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралашиб, уй-жойи дахлсизлигига, унинг ёзишмаларидаги сирларга ёки унинг номус ва шаънига ўзбошимчалик билан тажовуз қилиниши мумкин эмас. Ҳар бир инсон худди шундай аралашув ёки тажовуздан қонун орқали ҳимоя қилиниш ҳуқуқига эга», дея қайд этилган. Мазкур норма Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигида тўлиқ имплементация қилинган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг **27-моддасига** кўра, «Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашидан

химояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига кириши, тинтув ўтказиши ёки уни қўздан кечириши, ёзишмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошкор қилиши мумкин эмас».

Тавсиялар:

- Журналист текширувлар олиб боришда, маълумотларни қўлга киритишда мавжуд қонун қоидалар доирасида фаолият олиб бориши лозим. Маълумотлар қанчалик зарур бўлмасин, журналист фуқароларнинг шахсий ҳаётига дахл қилишга ҳақли эмас;
- Журналист полиция ходими эмас, унга шахс ҳақида маълумотлар зарур бўлса, буни полиция ёки хавфсизлик хизмати ходимлари билан ҳамкорликда, қонуний равишда олиши зарур;
- Воқеани холис ёритиш ҳар бир журналист бурчидир, ОАВ вакиллари буни унутмасликлари лозим;
- Журналист касбий ахлоқ меъёрларига ҳар қандай шароитда ҳам риоя қилиши керак.

7-КЕЙС. ХОНАНДАНИНГ ИЖТИМОЙ ТАРМОҚДАГИ ФАОЛИЯТИ ЖУРНАЛИСТЛАР ТОМОНИДАН АЙБЛАНДИ

2019 йил 15 февраль куни республикада кўзга кўринган кўнгилочар босма нашрлардан бирининг сайтида таниқли хонанда ҳақида мақола эълон қилиниб, унда кўшиқчининг Instagram ижтимоий тармоғидаги ўз саҳифасида турмуш ўртоғи билан соҳилда бир-биридан бўса олаётгани акс этган суратини жойлаштирганлиги таҳлил этилди. «...Менталитетимизга кўра, тунда, болалар ухлаганидан сўнг қилинадиган иш бутун оламга намойиш этилди. Яна бунинг устига бу намойишдан хонанада заррача хижолат тортаётгани йўқ. Буни унинг расм ёнига ёзиб қолдирган изоҳидан ҳам билиб олиш мумкин», дейилади нашр тарқатган хабарда. Мақолада хонанданинг хатти-ҳаракатига нисбатан «шармандагарчилик» дея тамға қўйилади ва «жамиyatда беҳаёликни авж олдиришга ҳисса қўшиб қўйиши мумкинлиги» айтилади. Ушбу мақола бошқа қатор янгиликлар сайтларида ҳам қайта чоп этилди.

Мазкур мақола орқали журналист Ўзбекистон Республикасининг бир қанча қонун модаларини бузган.

Хусусан:

1. **Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 25-моддасида** қайд этилишича, «Ҳар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга...».

27-моддасида эса «Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралаштиришдан химояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига кириши, тинтув ўтказиши ёки уни қўздан кечириши, ёзишмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошкор қилиши мумкин эмас» дейилади.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида»ги қонунининг **13-моддасига** мувофиқ, «*Шахснинг ахборот борасидаги хавфсизлиги унинг ахборотдан эркин фойдаланиши зарур шароитлари ва кафолатларини яратиш, шахсий ҳаётига тааллуқли сирларини сақлаш, ахборот воситасида қонунга хилоф равишда руҳий таъсир кўрсатилишидан ҳимоя қилиш йўли билан таъминланади. Жисмоний шахсларга тааллуқли шахсий маълумотлар махфий ахборот тоифасига киради.*

Жисмоний шахснинг розилигисиз унинг шахсий ҳаётига тааллуқли ахборотни, худди шунингдек, шахсий ҳаётига тааллуқли сирини, ёзишмалар, телефондаги сўзлашувлар, почта, телеграф ва бошқа мулоқот сирларини бузувчи ахборотни тўплашга, сақлашга, қайта ишлашга, тарқатишга ва ундан фойдаланишга йўл қўйилмайди, қонун ҳужжатларида белгиланган ҳоллар бундан мустасно.

Жисмоний шахслар тўғрисидаги ахборотдан уларга моддий зарар ва маънавий зиён етказиш, шунингдек, уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари рўёбга чиқарилишига тўсқинлик қилиш мақсадида фойдаланиш тақиқланади.

3. Ўзбекистон Республикасининг «**Оммавий ахборот воситалари тўғрисида**»ги қонунининг **6-моддасига** асосан, «...Оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлаш, уларнинг шахсий ҳаётига аралашиш тақиқланади...».

4. Ўзбекистон Республикасининг «**Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида**»ги қонунининг **6-моддасига** кўра, «...шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиши шарт. Журналист ўз касбига доир ахборотдан шахсий мақсадларда фойдаланиши, ахборот манбаи ёки муаллиф розилигисиз жисмоний шахснинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотларни эълон қилиши, шунингдек, аудио ва видео ёзиш воситаларидан фойдаланиши мумкин эмас»-лиги кўрсатиб ўтилади.

Тавсиялар:

- Журналист ўзи тайёрлаган материалнинг мазмун-моҳияти учун жавобгар бўлиб, уни оммавий ахборот воситасида эълон қилишдан олдин материалнинг ҳаққонийлиги, холислигини текшириб кўриши, ўз мақоласи билан қаҳрамонларининг шахсий ҳаётига дахл қилмаслиги зарур;
- Журналист ўз мажбуриятларини ёдда тутиши, касб ахлокига риоя этиши, ижтимоий тармоқлар оммавий ахборот воситалари бўлмасада, улардан рўйхатдан ўтган инсон декларатив равишда унинг «эгаси»га айланишини, фойдаланувчига ўз шахсий маълумотларини ошкор этиш, сервиснинг бошқа фойдаланувчилари билан алоқага киришиш, ахборот тарқатиш ҳуқуқи берилади, яъни ижтимоий тармоқлар турли хил коммуникация турларидан фойдаланиш имкони берилишини билиши керак.

Айни пайтда Онлайн янгиликлар ассоциацияси (ОНА) томонидан ижтимоий тармоқлар контенти орқали тарқатилаётган хабарлар билан ишловчи журналистлар учун ахлоқ кодексини яратди. Мазкур ахлоқ кодексининг асосий мақсади бутун дунё журналист ташкилотлари ёрдамида ижтимоий тармоқлар контенти билан ишлашнинг энг яхши намуналарини топиш ва журналистлар учун ҳаракат стандартларни тавсия

этишдан иборат. Ахлоқ кодекси ижтимоий медиа контентидан топилган янгилик билан ишлашнинг 10та ҳолатига бағишланган.

Ушбу қондалар куйидагилардир:

- ижтимоий тармоқдаги саҳифа контентининг ҳақиқийлигини текшириш;
- ўз аудиториянгиз билан шаффоф бўлиш;
- воқеа қатнашчилари ва гувоҳларнинг руҳий ҳолати ва хавфсизлигини инобатга олиш;
- ҳодисани ёритиш жараёнида қатнашчиларга қўшимча хавфни келтириб чиқармаслик;
- ахборот манбаларининг анонимлигини таъминлаш;
- хабарни тарқатишдан олдин ахборот манбаси ёхуд хабар муаллифининг розилигини олиш;
- ахборотнинг ҳолислигини сақлаш, чунки у бошқа онлайн платформаларга тарқалишини унутмаслик;
- воқеа хусусидаги хабарни жойлаштирган саҳифа муаллифларининг жисмоний, маънавий ва руҳий фаровонлигини таъминлаш.

Афсуски, бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган журналистларнинг ишлаб чиқиладиган касб ахлоқи кодекси қабул қилинганча йўқ. Ишлаб чиқиладиган ахлоқ кодексига журналистнинг ижтимоий тармоқлар билан ишлаш қондаси киритилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

8-КЕЙС. СУВГА ТУШИРИЛГАН ФЕРМЕРЛАР ФОТОСУРАТ ИИЖТимоий ТАРМОҚЛАР ВА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИДА ТАРҚАЛДИ ҲАМДА ФОЙДАЛАНУВЧИЛАР ВА ЖУРНАЛИСТ-БЛОГЕРЛАР ТОМОНИДАН ҚОРАЛАНДИ

2018 йил 27 октябрь куни ижтимоий тармоқ фойдаланувчилари блокнот тутган олти кишининг ариқ сувида донг қотган ҳолати тасвирланган суратни муҳокама қилишди. Шу куниёқ қатор оммавий ахборот воситалари Тошкент вилояти Оққўрғон тумани, «Абдуносир Ғулом» фермер хўжалиги майдонида юз берган мазкур воқеани сурати билан чоп этишди.

ОАВда ариқда турган кишиларнинг исми ва фамилиялари, лавозимлари тўлиқ кўрсатилди. Маълум қилинишича, раҳбарлар ғаллани ўз вақтида суғормаган масъул ва фермерларни шу кўринишда жазолаган. Яъни ғалла экиш бўйича туман ҳокими ўринбосари борганда, қилинган ишларнинг барчасини таҳлил қилмоқчи бўлган. Икки нафар фермер хўжаликлари раҳбарлари, ўзининг (қўл остидаги) ходимлари, сув хўжалиги бошлиғи билан биргаликда далани суғормгани учун сувга тушишга мажбур этган. Аксарият оммавий ахборот воситалари ва блогерлар фермерларни сувда туришга мажбур этган раҳбарни «жиноятчи» деб, аташди.

Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий-демократик давлат қуришга интиладиган бир пайтда омманинг фикрини шакллантиришга оммавий ахборот воситалари билан биргаликда бир хил ҳисса қўшаётган ижтимоий тармоқлар, блогерлар халқаро қонунчилик ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг айрим моддаларини

кўпол равишда бузиб, шунингдек, фермерларни сувга туширган раҳбар ҳамда фермерларларнинг ҳуқуқлари паймол этилган.

Хусусан:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган)нинг **10-моддасида** «Ҳар бир инсон ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш ва унга қўйилган жиноий айбнинг қанчалик даражада асосли эканлигини аниқлаши учун тўлиқ тенглик асосида унинг иши ошқора ва адолат талабларига риоя қилинган ҳолда мустақил ва ҳолис суд томонидан кўриб чиқилиши ҳуқуқига эга» эканлиги қайд этилади. Шунингдек, **11-моддада** «...Ҳеч ким, содир этилган вақтда миллий қонунлар ёки халқаро ҳуқуқларга кўра жиноят деб топилмаган хатти-ҳаракати ёки фаолиятсизлиги учун жазога ҳукм қилиниши мумкин эмас...», **12-моддада** «Ҳеч кимнинг шахсий ва оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралаштириш, уй-жойи дахлсизлигига, унинг ёзишмаларидаги сирларга ёки унинг номус ва шаънига ўзбошимчалик билан тажовуз қилиниши мумкин эмас. Ҳар бир инсон худди шундай аралашув ёки тажовуздан қонун орқали ҳимоя қилиниши ҳуқуқига эга» дейилади.

2. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (Бош Ассамблеянинг 1966 йил 16 декабрдаги 2200 А (XXI)-сонли резолюцияси билан қабул қилинган, 1976 йил 23 мартда кучга кирган)нинг **15-моддасида** «Ҳеч ким содир этилган пайтда давлатнинг амалда бўлган ички қонунчилиги ёки халқаро қоидага кўра жиноят ҳисобланмаган бирор-бир ҳаракати ёки камчиликка йўл қўйганлиги учун жиноят содир этганликда айбдор деб топилиши мумкин эмас».

3. Ўзбекистон Республикасининг «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонуннинг **6-моддасида** «Оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва кадр-қимматини ёки ишчанлик обрўсини таҳқирлаш, шахсий ҳаётига аралаштириш тақиқланади».

Тавсиялар:

Бугунги кунда ижтимоий тармоқлар ва блоглар оммавий ахборот воситалари билан бир қаторда ахборот тарқатиш орқали омманинг турли хил мавзуларда фикрини шакллантиришмоқда. Ушбу ҳолатларнинг юзага келмаслиги учун ОАВ вакилларига қуйидаги тавсияларга риоя этса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Хусусан,

- Журналистлар, блогерлар аудиториянинг руҳиятига салбий таъсир кўрсатиб, унинг фойдаланувчига нисбатан адоватини кўзғатувчи шарҳларни ижтимоий тармоқлардаги ўз саҳифаларига қўйишдан олдин, албатта, ахборот манбаларининг анонимлигини таъминлашлари, хабарни тарқатишдан олдин ахборот манбаси ёхуд хабар муаллифининг розилигини олишлари, ахборотнинг ҳолислигини сақлашлари ва у бошқа онлайн платформаларга тарқалишини унутмасликлари, воқеа хусусидаги хабарни жойлаштирган саҳифа муаллифларининг жисмоний, маънавий ва руҳий фаровонлигини таъминлашлари жоиз;
- Ижтимоий тармоқлардаги ўз саҳифаларида фикрларини билдираётган фойдаланувчиларнинг фуқаро сифатида ҳуқуқларини ҳурмат қилишлари ва уларнинг бузилишига йўл қўймасликлари зарур;

- Интернет сайтлари ва ижтимоий тармоқлар орқали жамият ичида ички парокандаликни келтириб чиқарувчи ҳар қандай сохталаштирилган хабарлар (фейк-ньослар)ни тўғрисида ажратиш учун медиасаводхонлик асосларидан хабардор бўлишлари керак;
- Ижтимоий тармоқларда ўз фаолиятини олиб бораётган журналистлар эса ҳар қандай фуқарони айблашдан олдин, воқеани мукамал ўрганиб, таҳлил этиш, журналистиканинг холислик тамойилига риоя этиши тавсия этилади.

9-КЕЙС. ФРАНЦИЯДАГИ ТЕРРОРЧИЛИК ҲАРАКАТЛАРИНИНГ ҚУРБОНЛАРИ ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИГА ҚАРШИ ЧИҚИШДИ

2015 йили Францияни қатор террорчилик ҳаракатлари ўз гирдобига тортиб, ўнлаб тинч аҳолининг ҳаётига зомин бўлди. Террорчилар 2015 йил 7 январда Charlie Hebdo сатирик журналининг таҳририятига ҳужум қилишдан бошлашди. Қуролланган ака-ука террорчилар таҳририят биносига бостириб кириб ўт очишган. Оқибатда 12 нафар киши ҳалок бўлган. Шунингдек, ўша йилнинг 9 январь куни мазкур террорчилар Париж яқинидаги Даммартен-ан-Гозл шаҳарчасидаги босмаҳонага бостириб кириб, ходимларни гаровга олишгач, кутқарув операцияси давомида полициячилар томонидан ўлдирилган. Гаровга олинганлардан бири, босмаҳона ходими мазкур террорчилик ҳаракатини ёритган France 2 ва TF1 телеканалларини ҳамда RMC радиостанциясини судга берган. Ходим ўз даввосида террорчилар босмаҳонага бостириб киришганида у қўл ювишга мўлжалланган раковина тагидаги шкаф ичига яшириниб, у ерда 8 соат жон сақлаганини, аммо телеканал ва радиостанция журналистлари жонли эфирда босмаҳонада яна бир ходим борлигини айтиб, террорчиларни «бу ҳақда огоҳлантириб, унинг ҳаётини хавф остида қолдирганликларини» айтади. Шунингдек, 2015 йилнинг апрель ойида Франциянинг олти нафар фуқароси BFM-TV телеканални, «террорчиларга ёрдам берганликда айблаб», судга беришади. Маълум бўлишича, 2015 йилнинг январь ойида улар террорчи томонидан Париждаги Нурет Cachet дўконида гаровга олинган. Телеканал журналисти воқеа жойидан олиб борилган жонли эфирда «дўконнинг музлаткичида террорчидан яшириниб бир гуруҳ одамлар, шу жумладан икки нафар бола ҳам жон сақлаётганини» айтган ва шу орқали уларнинг ҳаётини хавф остига қўйган.

Собиқ гаровдагилар телеканални «инсонларнинг ҳаётини хавф остига қўйиш ва ва онгли равишда хавфсизлик қоидаларини бузиш»да айблашган. Мазкур воқеа жараёнида теле- ва радиожурналистлар инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ қуйидаги халқаро қонунчилик меъёрларини бузишган.

Хусусан:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг (Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган) **3-моддасида** «Ҳар бир инсон яшаш, эркин бўлиш ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқларига эгадир», дейилади.
2. «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида»ги халқаро Пактнинг(Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 1966 йил 16 декабрдаги 2200 А (XXI)-

сонли резолюцияси билан қабул қилинган, 1976 йил 23 мартда кучга кирган) **6-моддасида** «Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг ажралмас ҳуқуқидир. Бу ҳуқуқ қонун билан ҳимояланади. Ҳеч ким ўзбошимчалик билан инсонни яшашдан маҳрум қила олмайди», дея қайд қилинган.

3. «Гаровга олинишга қарши кураш тўғрисида»ги халқаро Конвенция (Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси томонидан 1979 йил 17 декабрда қабул қилинган) **1-моддасида** «Ҳар қандай шахс, а) гаровга олиш ҳаракатини амалга оширишга интилса ёкиб) гаровга олиш ҳаракатини амалга оширишга интилаётган ҳар қандай шахсга шерик сифатида қатнашса мазкур Конвенция мақсадлари учун жиноят содир этган ҳисобланади», дейилади.

Тавсиялар:

Террорчилик ҳаракатларини ёритиш медиа ва журналистлар учун ўзига хос синовдир. Чунки мудҳиш воқеа содир бўлгач, ОАВ бир бирига қарама қарши бўлган, ижтимоий тармоқлар, расмий манбалардан келиб тушаётган маълумотлар ичида кўмилиб кетиши ҳеч гап эмас. ОАВнинг террорчилик ҳаракатини шошилиш билан ёритиши террорчилар учун қўл келади ва аудиторияда саросимагарчилик, кўрквнинг кучайишига олиб келади. Бунинг олдини олиш учун турли мамлакатлар хавфсизлик чораларини кўришади. Масалан, Туркия ҳукумати 2016 йил 17 февраль куни Анқарада содир этилган ва 28 нафар инсон ҳаётига зомин бўлиб, 60 одамни жароҳатлаган террорчилик ҳаракатини ёритишни оммавий ахборот воситаларга тақиқлади. *Mediakritika.by* сайти террорчилик хуружлари ва уларнинг оқибатларини ёритиш юзасидан медиага берилган турли тавсияларни таҳлил қилиб, улар орасидан энг кўп учрайдиганларини жамлади:

- ОАВ ва журналистларга ОАВ тўғрисидаги ҳамда терроризм қарши кураш тўғрисидаги амалдаги миллий қонунчиликка қатъий риоя этиш тавсия қилинади;
- ОАВ ўзининг ҳаммабоп эканини, ўша «ҳамма»нинг ичида террорчилар ҳам борлигини унутмаслиги керак. Уларнинг ОАВдаги хабарга муносабати қандай бўлишини олдиндан билиб бўлмайди;
- Террорчиликка қарши амалиётларни батафсил ёритишдан қочиш керак;
- Инсонларнинг ҳаётини сақлаб қолиш жамиятнинг ахборот олиш ҳуқуқидан кўра муҳимроқ эканини ҳар доим ёдда тутиш зарур. Бундай ҳолларда хавфсизлик нуктаи назаридан ахборотнинг маълум қисми очиқланмаслигини ошқора айтиш лозим;
- Ўзининг вазифаси аҳоли орасида ваҳима ва саросима уйғотиш эмас, балки жамоатчиликка ахборот етказиш эканини унутмаслик керак. Шу боис журналист айтаётган, ёзаётган гапининг нафақат мазмунига, балки оҳангига ҳам эътиборли бўлиши лозим;
- Воқеани ёритиш жараёнида инсонлар ҳаётини сақлаб қолиш учун масъул бўлган ҳуқуқ-тартибот идоралари, тиббиёт ходимлари ва шу каби бошқа идораларнинг ишига ҳалақит бермаслиги керак;
- Гаровда одамларни ушлаб турган террорчиларни қасддан ҳақорат қилмаслик ва камситмаслик керак. Бу нарса гаровдагиларнинг ҳаётини хавфга қўйиши мумкин;
- Шафқатсизлик ва ваҳшийлик сахналарини ёритишда ортиқча шов-шув ва табиийлик ортидан қувмаслиги, ўз аудиториясини Ўзбекистон Республикасининг

Конституциясининг 18, 27, 31 моддаларига асосана хлоқий ва диний қарашларини ҳурмат қилиши зарур;

- Болалар ва катталар ўртасидаги қурбонларни ёритишдаги ахлоқий меъёрларга риоя этишлари лозим;
- Таҳликали вазиятда ўз зиммасига воситачи вазифасини олмаслиги керак.

10-КЕЙС. ВАЗИР ЖУРНАЛИСТНИ СУДГА БЕРДИ

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазири жисмоний шахс сифатида Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партияси нашри «XXI аср» газетасида «Вазир матбуот эркинлигини қандай тушунади?» сарлавҳали чоп этилган мақоласи юзасидан унинг муаллифини судга берди. Мақолада журналист томонидан вазирнинг шахсиятига тегилган. Хусусан мақолада вазир қуйидагича тавсифланган: «...Биринчидан, вазир Президент номидан иш кўрмоқда ва шу пайтгача бошлаган иши бўйича унга ҳеч ким эътироз билдиргани йўқ. У системадаги барча раҳбарларни алмаштириб бўлди. Юқоридаги қарордан биринчи мақсад энди таълим нашрлари раҳбарларини ҳам алмаштириш ва шу баҳонада таҳририятлардаги кадрларни ўз сиёсатига қарши чиқмайдиган янгилари билан ўзгартиришни кўзламоқда. Иккинчидан, у вазирликдаги собиқ молиячиларнинг ғоясини ривожлантириб қабул қилди. Негаки, аввалгиларнинг наздида «Маърифат» газетаси бош муҳаррирининг маоши вазирликдан кўп эди (улар турли баҳоналар билан таҳририятнинг ҳисоб-китобини узлуксиз равишда текшириб боришарди, охириги пайтларда турли ёрдам пуллари, мукофот беришни тўхтатиб қўйишганди, бунинг натижасида тажрибали журналистлар кетиб қолишганди). Лекин бу муаммо ҳал этилди, яъни янги вазир вазирлик ходимлари маошини бир неча баробар оширишга эришди. Аммо газета таҳририяти таълим тизимини доим танқид қилиб, унинг ишига тўғаноқ бўлмоқда, деган иддао сақланиб қолди. Шунинг учун бугунги вазирга таҳририятда таълим системасини биладиган қайсар журналистлар ишлашидан кўра вазирнинг имижини яратадиган, айтган гапларини (нотўғри бўлса-да) қўллайдиган ҳайбаракаллачи «компьютерчи робот»лар керак. Вазирлик собиқ ходимининг фикри кишини ўйлантириб қўйди. Унинг фикрича, Ш.Шерматов газета ўқимайди (эскилик саркити эмиш). У интернет ошиғи. Сайтлар билан ишлайди. Замоновий ўзбек. Орзуси катта – ҳар бир ўқитувчи қўлида охириги русумдаги планшет бўлишини, ўқитувчи билан шахсан мулоқот қилишни, ғояларини етказишни хоҳлайди. Ҳали жойлардаги аҳвол, муаллимлар даражаси жавоб бермаса-да, бунинг ёмон жойи йўқдек. Ниятига етсин, албатта».

Вазир Би-би-сига берган интервьюсида «Вазир матбуот эркинлигини қандай тушунади, деб бевосита менинг шахсиятимга боғланган мақолалар чиқишни бошлади. Бу нарсалар менимча яхшимас» деган.

Газета таҳририяти мақола муаллифига нисбатан Халқ таълими вазирининг муносабати ва таҳририятнинг раддияларини ҳам эълон қилган ва аввал мақолада эълон қилинган фикрларни «ҳақорат» ва «туҳмат», деб топиб, таҳририят номидан вазирдан расман узр сўраган. Муаллиф мақолада вазирнинг шахсиятига ҳам ўтиб кетган. Вазир ҳам бундай фикрларни оммавий тарзда эълон қилинганидан норози бўлиб, ўз ҳуқуқларидан фойдаланиб, фуқаро сифатида газетани судга берган. 6 апрель куни суд

бўлиб ўтди. Ўзининг даъво аризасида вазир суддан ўз шаъни, обрўётиборини ва фаолиятидаги номини ҳимоя қилишни ва «XXI аср» газетаси томонидан етказилган маънавий зарарни қоплашни сўраган. Суд вазир даъвосини қаноатлантирган.

Мазкур мақола орқали журналист халқаро қонунчилик меъёрлари ва Ўзбекистон Республикасининг бир қанча қонун моддаларини бузган.

Хусусан:

1. **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг (1948 йил 10 декабрь, 217 А (III)) 7-моддаси** да «Барча одамлар қонун олдида тенгдир ва ҳеч бир тафовутсиз қонун билан тенг ҳимоя қилиниш ҳуқуқига эгадир. Барча одамлар ушбу Декларацияга зид бўлган ҳар қандай камситишдан ва шундай камситишга ундайдиган ҳар қандай гиж-гижлашдан тенг ҳимоя қилиниш ҳуқуқига эгадир» дейилади. Шунингдек, 8-моддада «Ҳар бир инсон унга Конституция ёки қонун орқали берилган асосий ҳуқуқлари бузилган ҳолларда нуфузли миллий судлар томонидан бу ҳуқуқларнинг самарали тикланиши ҳуқуқига эга» эканлиги қайд этилган.

2. **Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27-моддасида** қайд этилишича, «Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралаштиришдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга...» дейилади.

3. **Ўзбекистон Республикасининг «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»**ги қонунининг **6-моддасига** асосан, «...Оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлаш, уларнинг шахсий ҳаётига аралаштириш тақиқланади...».

4. **Ўзбекистон Республикасининг «Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»**ги қонунининг **6-моддасига** кўра, «...шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиши шарт...» лиги кўрсатиб ўтилади.

Тавсиялар:

- Журналист ўз материали билан қаҳрамонларининг шахсиятига тегмаслиги, фуқароларни ҳақоратламаси зарур;
- Журналист амалдор ҳам Ўзбекистон Республикасининг фуқароси эканлигини ёдда тутиб, унинг ҳуқуқларини ҳурмат қилиши лозим;
- Журналист ўз мажбуриятларини ёдда тутиши, касб ахлоқига риоя этиши лозим;
- Журналист шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий муҳим манфаатлари мутаносиблигига риоя қилиши керак.

11-КЕЙС. АКТРИСА ЯНГИЛИКЛАР САЙТЛАРИНИНГ БИРИ ҚИЛГАН ТУҲМАТ ТУФАЙЛИ ТАҚИҚҚА ТУШИРИЛДИ

Ўзбек киносининг таниқли актрисаси янгиликлар сайтларининг бири туҳмат қилгани туфайли соғлиғи ёмонлашганини ўз интервьюсида айтди. Маълум бўлишича Ўзбекистонда машҳур сайтлардан бири «Актриса «КВН» ўйинларида ўзбек миллатининг устидан кулди! Шунинг учун лицензиясини олиб қўйишди» деган хабарни эълон қилган. Актриса «Мен шундай иш қилганимда, бу аллақачон ижтимоий

тармоқларга тарқаб кетган бўлмасмиди? Бунинг устига, нега мен ўз миллатимни кулгуга оламан, бу менга нима учун керак? Ўша сайтни дея қанча ҳақорат эшитдим, ҳатто пўписа қилганлар мени тузини еб тузлугига тупурганликда айблаганлар ҳам бўлди. Номимни оқлайман, ноҳақ гап қилишганини исботлайман, деб Россиянинг «Биринчи канали» раҳбариятидан «КВН»даги ҳар бир сахна чиқишининг монтаж қилинмаган ва тайёр нусхаларини ёздириб олдим. Ижтимоий сайтга жойланган видеотасмаларни йигдим, мақсадим ўша сайтни судга бериш эди. Негаки «Ўзбекконцерт» уюшмасининг тақиққа тушириши мени «КВН»да иштирок этишим билан боғлиқ эмасди. Аммо продюссерим мени «Яна гап қилишади, судмасуд юрибди. Сизга шов-шув керакми?», дея судлашишдан қайтарди. Оқибатда, актриса депрессияга тушиб қолган ва бу ҳолат унинг ижодига қаттиқ салбий таъсир кўрсатган.

Глобаллашув, ахборот жамияти шаклланаётган бир шароитда, айниқса, фуқароларнинг шаъни ва кадр-қимматига даҳл қилишдан, шахсий ҳаётга аралашидан ҳимояланишга бўлган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига риоя қилиш тобора долзарб аҳамият касб этиб бормоқда. Мамлакатимиз қонунчилигида фуқаролар ва юридик шахсларнинг ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишга оид ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қоидалар ўз акс топган, шахснинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирловчи ёлғон маълумотларни била туриб тарқатганлик сингари тухмат ва ҳақорат учун жавобгарлик белгиланган. Сўз эркинлиги инсоннинг шаъни ва кадр-қиммати ҳурмат қилиниши бўлган ҳуқуқидан устун бўлиши мумкин эмас. Мазкур ҳолат юзасидан янгиликлар сайтининг журналисти Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг айрим моддаларини кўпол равишда бузишган.

Хусусан:

1. «Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг **6-моддасида** ўз касбига доир фаолиятни амалга ошириш чоғида журналист «...ўзи тайёрлаётган материалларининг тўғри ёки нотўғри эканлигини текшириши ва ҳолис ахборот тақдим этиши» кераклиги белгилаб қўйилган.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг **139-моддасида** «Тухмат қилиш, яъни била туриб бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмалар тарқатиш...», «...Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали тухмат қилиш энг кам ойлик иш ҳақининг йигирма беш бараваридан эллик бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилдан уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд уч ойдан олти ойгача қамок ёки уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланиши» қадй этилган.
3. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг **40-моддасида** «Тухмат, яъни била туриб ёлғон, бошқа бир шахсни шарманда қилувчи уйдирмаларни тарқатиш» энг кам иш ҳақининг йигирма бараваридан олтинчи бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлиши белгиланган.

Тавсиялар:

- Журналист фактларни текширмасдан туриб, нотўғри ахборот тарқатиши ёлғон хабарларнинг тарқалишига сабаб бўлади. Бундай ҳолатда у «Ўзбекконцерт» бирлашмасидан аниқ маълумот олиб, актриса фаолиятига нега тақиқ қўйилганлиги аниқланиши лозим эди;

- Журналист ўз фикрини оммабоп тарзда ифода этишдаги малакасизлик, укувсизлик субъективлик билан кўшилиб энг аввало холисликка путур етказган. Бундай ҳолатда хабар муаллифининг ахбороти тухмат кўринишга эга бўлиб, актрисанинг шаъни ва соғлиғига путур етказган. Демак, журналист ҳар қандай хабарни тезкорлик билан тарқатиш жараёнида аввало унинг ахборот қаҳрамонига қай тарзда таъсир этиши, унинг ҳуқуқлари паймол этилиши мумкинлигини ўйлаб кўриши зарур;
- Ўзбекистонда сўнгги йилларда онлайн журналистиканинг ривожини билан бевосита интернет сайтларда журналистнинг касбий ахлоқ меъёрларига риоя этилмаётганлигини кузатиш мумкин. Бунинг олдини олиш учун одоб доирасида фойдаланиш муносабатларини тартибга соладиган, бошқарадиган, йўналтирадиган интернет журналисти ахлоқ меъёрлари ишлаб чиқилмоғи, улар кенг тарғиб этилмоғи керак.

12-КЕЙС. «ОЗОДЛИК» РАДИОСИНИНГ ЖУРНАЛИСТИ ЁЛҒОН ХАБАР ТАРҚАТИБ, ҲОКИМЛИК ВА ШАҲС ШАЪНИГА ПУТУР ЕТКАЗДИ

«Озодлик» радиосининг ижтимоий тармоқлардаги саҳифаларида «Андижонлик тадбиркор ҳокимга кип-яланғоч ечиниш билан норозилик билдирди» сарлавҳаси остида мақола эълон қилинди. Воқеа тафсилотига кўра, Асака шаҳар ҳокими томонидан дўкони бузилаётган пайтда дўкон эгаси унга норозилик тарзида кипяланғоч ечишиб, ерга ётиб олган». Аслида эса гувоҳларнинг айтишича, ўша кунни дўкон ёнидаги йўл ўртасига қутилмаганда бир йигит ўтириб олган. Унга қарши келган автомобиллар тирбандлик ҳосил қилган. Шунда воқеа жойига ҳудуд профилактика инспектори етиб келган. Уни ўрнидан кўзгатмоқчи бўлган. Бироқ йигит аксига олиб, ечишиб, ерга ётиб олган. Сўнг бошқа ички ишлар ходими кўмаги билан йигитни ўзлари бошқарувидаги машинага солиб, олиб кетишган. Дўкон бузилиши ҳақида ҳеч қандай кўрсатма ҳам бўлмаган. Суриштирув олиб борилганда унинг опаси йигитнинг руҳий касаллиги туфайли вилоят психоневрология диспансерида назоратда туришини айтган. Аёл ўз интервьюсида «Озодлик» радиосини оила шаънига доғ туширишда айблади. «Ўша кунни бўлган воқеага келсак, очиғи, бизнинг пайнетимиз йўқ, ҳокимиятга ҳам ҳеч қандай даъво, эътирозларимиз йўқ. Онамиз яқинда 80 ёшни қаршилади. Бу гапларни ҳали эшитмади. Билиб қолса, холи нима кечади? Шунинг учун ҳам интернетда нотўғри маълумот тарқатганларни судга бериш ниятим бор. Укамнинг ожиз томонини ҳаммага кўрсатиш билан нимага эришмоқчи бўлишганди?! Ахир бунинг ортидан бутун бир оиламиз номи булғанди, таҳқирланди-ку. Ҳатто чет элларда ҳам укамга ўхшаганларга одамлар ёрдам кўрсатишади, расмга олиб тарқатиш у ёқда турсин, аҳволига қайғуришади. Бизда эса жиддий кўмакка муҳтож одамнинг устидан кулишди, уни масҳара қилиш учун ҳатто уялмасдан ҳокимликка ҳам тухмат қилишди. Ёки бўлмаса, ҳокимиятда ишлайдиганлардан ўч олиш учун шу воқеадан унумли фойдаланишди. Нима, буларга битта инсоннинг тақдири шунчалар ўйинчоқми?».

«Озодлик» радиосининг журналисти фактларни текширмай, ёлғон ахборот бериш орқали халқаро ва Ўзбекистон Республикасининг бир қанча қонун моддаларини бузган.

Хусусан:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган)нинг **5-моддасида** «Ҳеч ким қийноққа ёки шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни хўрловчи муомала ва жазога дучор этилмаслиги керак» дейилади.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонуннинг **6-моддасида** «Оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва кадр-қимматини ёки ишчанлик обрўсини таҳқирлаш, шахсий ҳаётига аралашиб тақиқланади», деб белгиланган.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 7 майдаги «Ўзбекистон Республикаси ахборот ресурсларини тайёрлаш ва уларни маълумотларни узатиш тармоқларида, шу жумладан, интернетда тарқатиш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги 215-сонли қарорида «... инсон шаъни ва кадр-қимматини поймол қилувчи ахборотларни тарқатилиши тақиқланади» дейилган.

Тавсиялар:

- Журналист бирор маълумотни эълон қилишдан аввал мутасаддилар билан учрашиб, воқеага ойдинлик киритиши, 2-3 та ахборот манбасидан фойдаланиши, фактларни текшириши лозим;
- Аниқ ахборот олиш, уни тўғри етказа билиш бугунги кун журналистининг шиори бўлиши керак;
- Журналистлар эса ҳар қандай фуқарони айблашдан олдин, воқеани мукамал ўрганиб, таҳлил этиш, журналистиканинг ҳолислик тамойилига риоя этиши, журналистик суриштирув тамойилларига риоя этиши тавсия этилади;
- ОАВ вакиллари интернет орқали ўзаро алоқада ёлғон, уйдирма хабарлар, сурат, аудио ва видео маҳсулотларини тарқатиш журналистнинг касбий ахлоқ меъёрларини бузилишига олиб келинишини унутмаслиги лозим;
- Журналист ўз ҳаракати билан бировнинг соғлиғи, ҳатто ҳаёти учун масъулиятни ўз зиммасига олаётганлигини тушунмоғи даркор;
- Ўзбекистонда интернет хуружларига қарши бўлган мавжуд механизмни такомиллаштириш керак.

Анора Содикова, Наргис Қосимова

АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ТЎПЛАМИ

Журналистларнинг хавфсизлиги ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш
органлари билан ҳамкорлиги масалалари

Масъул муҳаррир: Гульнора Бобожонова

Муҳаррир: **Ф. Голипова**
Компьютерда тайёрловчи: **З. Арабшоева**

Нашриёт лицензияси АИ № 263 31.12.2014 Босишга
руҳсат этилди 00.00.2019 й. Бичими 70x100 1/16 «Times New
Roman» гарнитураси. Офсет босма усулида босилди.
Босма табағи 2,2. Адади 500 нусха.

«BAKTRIA PRESS» МЧЖ Нашриёт уйи
100000, Тошкент, Буюк Ипак Йўли мавзеси, 15-25 тел.:
+998 (71) 233-23-84

ООО «Yangi Fazo Print» босмахонасида чоп этилди
Манзил: Ташкент, Афросиёб кўчаси, 41.
Tel.: + 998 (71) 252-60-80
Буюртма № 917